

The Role of Transformation and Transmutation Functions in the Fall of the Pahlavi Regime

Alireza Mohammadi¹, Mohammad Radmard², Mohammad-Taqi Ghezelsofla³

¹ M.A., Department of Political Science, Faculty of Law and Political Science, University of Mazandaran, Babolsar, Iran. a.mohammadi.6@umail.umz.ac.ir

² Associate Professor, Department of Political Science, Faculty of Law and Political Science, University of Mazandaran, Babolsar, Iran (**Corresponding author**). m.radmard@umz.ac.ir

³ Professor, Department of Political Science, Faculty of Law and Political Science, University of Mazandaran, Babolsar, Iran. m.ghezel@umz.ac.ir

Abstract

Objective: Transformation and transmutation functions can serve as criteria and a framework for assessing the effectiveness of political systems. These functions can provide reliable indicators for examining successful transitions in political development. Conversely, examining the extent to which these functions are fulfilled can also help explain why a political system deteriorates and ultimately collapses. This constitutes the objective of the present article. Accordingly, the study adopts Almond and Powell's transformation and transmutation functions to propose a new approach to explaining the collapse of the Pahlavi regime, particularly given that the Pahlavi regime itself claimed to be pursuing the modernization and development of Iran. Yet, rather than bringing the process of development to fruition, it ultimately experienced collapse. This study can therefore shed light on the reasons for the political development impasse under the Pahlavi political system. Numerous studies have examined the causes and mechanisms underlying the fall of the Pahlavi regime; however, this article seeks to explain this historical development from a different perspective. The present study addresses the following question: What relationship existed between the transformation and transmutation function and the fall of the Pahlavi regime? More precisely, was the regime's inability to fulfill the components of the transformation and transmutation function the principal cause of its collapse? To answer this question, the study hypothesizes that the Pahlavi regime collapsed because it was unable to translate the inputs of the political system—including the articulation and aggregation of interests—into outputs, namely, the formulation and implementation of laws and the judicial functioning of the system. In other words, according to this hypothesis, under the Pahlavi regime, political inputs were effectively

Cite this article: Mohammadi, A., Radmard, M. & Ghezelsofla, M.T. (2026). The Role of Transformation and Transmutation Functions in the Fall of the Pahlavi Regime. *Political science*, 29(1), p. 97-118.
<https://doi.org/10.22081/psq.2026.72290.3030>

Received: 2025-09-15

Revised: 2025-12-06

Accepted: 2025-12-22

Published online: 2026-03-30

Type of article: Research Article

Publisher: Bagfir al-Olum University

©2026/authors retain the copyright and full publishing rights

<https://psq.bou.ac.ir/>

prevented from entering the power structure because of the suppression of political freedoms, the prohibition of genuine political parties, and the absence of meaningful popular participation. Consequently, the collapse of the regime became inevitable. This study adopts the theoretical framework of Almond and Powell's theory, through which political development is examined from a functionalist perspective. In the midst of the Cold War, these two scholars sought to clarify the requirements for achieving political development in developing countries. Given the limitations of the study, among the three sets of political-system functions identified by these scholars—namely, transformation and transmutation functions, adaptation functions, and the functional capabilities of the political system—this article focuses on the first and uses it as a framework for explaining the fall of the Pahlavi regime. Methodologically, the article is also based on a causal approach. A causal mechanism refers to a sequence of events and variables through which at least two or more variables are linked to one another. In this study, the fall of the Pahlavi regime is the dependent variable, while the six transformation and transmutation functions constitute the independent variables. Transformation and transmutation encompass several functions. More specifically, interest articulation, interest aggregation, rule-making or legislation, rule application by the executive branch, judicial performance, and political communication are components that, taken together, reflect the level of effectiveness of a political system; their inadequate performance can ultimately lead to the collapse of a political system. Data for this study were collected through library-based research. The findings indicate that although the Pahlavi regime ostensibly pursued a modernization project, it was fundamentally deficient in the transformation and transmutation function, because it neither permitted the free articulation of interests nor formulated laws in accordance with public demands. In effect, what persisted was a traditional and authoritarian political system that had merely adopted a developmentalist façade. This reality can provide important lessons for the analysis of contemporary political systems and the diagnosis of obstacles to development, offering valuable insights to researchers and policymakers. For example, achieving sustainable development requires realizing the transformation and transmutation function through the institutionalization of political participation, the rule of law, and government accountability to the will of the people. This challenge extends beyond the Cold War era and remains a major concern for many political systems today. According to this study, this functional gap gradually eroded the social base of the Pahlavi regime and, at the critical juncture of the 1979 Revolution, led to the regime's collapse, given the absence of any legal capacity for converting protests into peaceful political change.

Keywords: Fall of the Pahlavi regime, transformation and transmutation, political system, development.

نقش کارویژه‌های تبدیل و استحاله در سقوط نظام پهلوی

علیرضا محمدی^۱، محمد رادمرد^۲، محمدتقی قزلسفلی^۳

^۱ کارشناسی ارشد، گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، مازندران، بابلسر، ایران. a.mohammadi.6@umail.umz.ac.ir
^۲ دانشیار، گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، مازندران، بابلسر، ایران (نویسنده مسئول). m.radmard@umz.ac.ir
^۳ استاد، گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، مازندران، بابلسر، ایران. m.ghezel@umz.ac.ir

چکیده

تاکنون پژوهش‌های زیادی به تبیین چرایی و چگونگی سقوط حکومت پهلوی پرداخته‌اند، ولی این مقاله تلاش می‌کند با رویکردی متفاوت به تبیین این واقعیت بپردازد. پژوهش حاضر در پی پاسخ به این پرسش است که بین کارویژه تبدیل و استحاله با سقوط نظام پهلوی چه ارتباطی وجود دارد؟ به عبارت دقیق‌تر، آیا ناتوانی این نظام در اجرای مؤلفه‌های کارویژه تبدیل و استحاله عامل اصلی فروپاشی آن بوده است؟ در راستای پاسخ به این پرسش، فرضیه پژوهش این بود که چون حکومت پهلوی نتوانست خروجی‌های نظام سیاسی، شامل تمهید و اجرای قوانین و عملکرد قضایی نظام را بر اساس ورودی‌های نظام شامل بیان و تجمیع منافع تنظیم کند، سقوط کرد؛ به عبارت دیگر مطابق این فرضیه، در نظام پهلوی، ورودی‌های سیاسی به دلیل سرکوب آزادی‌های سیاسی، ممنوعیت احزاب واقعی و فقدان مشارکت مردمی معنادار، در عمل راهی به درون ساختار قدرت نداشتند؛ از این رو سقوط رژیم امری اجتناب‌ناپذیر بود. این پژوهش چارچوب نظری خود را بر اساس نظریه آلموند و پاول قرار داده است که طی آن توسعه سیاسی از منظر کارکردگرایانه بررسی می‌گردد. عملکرد صحیح آنها می‌تواند به سقوط یک نظام سیاسی بینجامد. گردآوری داده‌ها نیز در این پژوهش به شکل کتابخانه‌ای تدوین شده است. نتیجه اینکه نظام پهلوی اگرچه به‌ظاهر پروژه نوسازی را دنبال می‌کرد، در ذات خود فاقد کارکرد تبدیل و استحاله بود؛ زیرا نه به بیان آزادانه منافع اجازه می‌داد و نه قوانین را بر اساس مطالبات عمومی تنظیم می‌کرد. درواقع شاهد ادامه نظام سیاسی سنتی و اقتدارگرایی بودیم که تنها ظاهری توسعه‌گرا به خود گرفته بود. این واقعیت، می‌تواند درس‌های مهمی برای تحلیل نظام‌های سیاسی معاصر و آسیب‌شناسی موانع توسعه در اختیار محققان و تصمیم‌گیران عرصه سیاست فراهم سازد؛ برای نمونه به منظور دستیابی به توسعه‌ای پایدار، باید کارویژه تبدیل و استحاله را از طریق نهادهای مشارکت سیاسی، حاکمیت قانون و پاسخ‌گویی نظام حکومتی به خواست مردم تحقق بخشید؛ امری که فراتر از دوران جنگ سرد، چالش عمده بسیاری از نظام‌های سیاسی در عصر کنونی نیز هست؛ همین شکاف کارکردی به تدریج پایگاه اجتماعی نظام پهلوی را فرسوده کرد و در بزنگاه انقلاب ۱۳۵۷، با توجه به نبود هرگونه ظرفیت قانونی برای تبدیل اعتراضات به تغییرات مسالمت‌آمیز، موجب فروپاشی نظام گردید.

کلیدواژه‌ها: سلطنت پهلوی، تبدیل و استحاله، نظام سیاسی و توسعه.

استاد به این مقاله: محمدی، علیرضا؛ رادمرد، محمد؛ قزلسفلی، محمدتقی (۱۴۰۵). نقش کارویژه‌های تبدیل و استحاله در سقوط نظام پهلوی. علوم سیاسی،

۲۹(۱)، ص ۹۷-۱۱۸. <https://doi.org/10.22081/psq.2026.72290.3030>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۲۴؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۰۹/۱۵؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۰۱؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۱/۱۰

© ۱۴۰۵ / نویسندگان دارنده حق مؤلف مقاله خود بدون محدودیت هستند. نوع مقاله: پژوهشی ناشر: دانشگاه باقرالعلوم (ع)

<https://psq.bou.ac.ir/>

مقدمه

نوسازی سیاسی مستلزم تغییر و تحولاتی در سازمان‌ها و نهادهای سنتی است؛ تغییراتی که شامل تحول و حرکت از نهادها و ساختارهای سنتی به سمت ایجاد نهادهای مدرن با هدف دستیابی به کارآمدی بیشتر می‌شود؛ بدین جهت طی فرایند نوسازی، مجموعه‌ای از نگرش‌ها، ارزش‌ها و اعتقاداتی که مانع تحول می‌شوند، کنار می‌روند و به جای آن دیدگاه‌هایی غالب می‌شوند که بیانگر افزایش مشارکت مردمی، حاکمیت قانون و تفکیک قوا هستند. نظام‌های سیاسی توسعه‌یافته، افزون بر اصلاح برخی از روندهای معیوب و سلیقه‌ای سنتی، در پی نهادمندشدن هستند تا اعمال نظرهای شخصی در آنها دخیل نباشد؛ بر این اساس در نظام‌های سیاسی مدرن و توسعه‌یافته، ورودی‌های نظام شامل بیان و تجمع منافع می‌شوند که برآمده از بطن جامعه است و خروجی‌های آن شامل اجرای قانون، نظارت بر اجرای قانون و قضاوت می‌شود. این امر مستلزم تفکیک قوا و وجود نظام سیاسی دموکراتیک است که در آن ورودی‌ها و خروجی‌های نظام نه بر اساس نظر یک شخص، بلکه بازتابی از خواسته‌های مردم و به طور کلی مصالح عمومی باشد. آلموند و پاول به این مسئله، توجه ویژه‌ای کرده‌اند. مسئله توسعه سیاسی، توجه به دموکراسی و آزادی و آنچه آنان به عنوان نسل دوم نظریه‌پردازان توسعه، به‌ویژه در آرای کسانی همچون ریچارد اسکالر، آمارتیا سن و لری دایموند نیز گسترش یافت (شیرزادی، ۱۴۰۱). می‌دانیم که حکومت پهلوی دوم در دهه‌های ۱۳۴۰ و ۱۳۵۰ با توجه به درآمدهای بالای نفتی، در یک موقعیت تاریخی و در چارچوب سیاست جهانی برای توسعه و نوسازی کشور قرار گرفت. در آن زمان، بحث‌های نظری و تلاش‌های عملی مربوط به توسعه و مدرنیزاسیون در سایه تفوق آمریکای پس از جنگ دوم و طرح رشد مبتنی بر دکترین تک خطی اهمیت پیدا کرده بود (قرلسفلی، ۱۳۹۴، ص. ۳۲۲). ایدئولوژی توسعه‌گرایی بنا داشت در دل رقابت ناشی از جنگ سرد از افتادن و سقوط کشورهای در حال توسعه مثل ایران در دامن کمونیسم جلوگیری کند؛ به همین دلیل رژیم‌هایی مثل نظام پهلوی در ایران به‌شدت محتاج اجرای سیاست‌های توسعه و نوسازی بودند؛ زیرا این توسعه می‌توانست افزون بر تثبیت قدرت، مشروعیت نیز برای امثال آنها به ارمغان آورد؛ با این حال جریان اصلی توسعه در دوران پهلوی تحت تأثیر سیاست‌های آمرانه بود (لیلاز، ۱۳۹۲، ص. ۱۴) و هیچ سنخیتی با جامعه ایرانی نداشت. همچنین بلندپروازی‌های شاه در مسیر توسعه بیشتر به اهداف نظامی معطوف بود و به تحقیق نیافتن ظرفیت در نهادهای سیاسی و حرکت در مسیر توسعه سیاسی منجر می‌شد؛ از این رو حکومت پهلوی دوم به‌رغم تبلیغات و اظهارات مطرح‌شده، تلاش می‌کرد چهره‌ای توسعه‌یافته از خود نشان دهد؛ اما به‌اشتباه در مسیر توسعه قدم گذاشت و نتوانست اصلاحات مؤثری در کشور ایجاد کند؛ زیرا پس از اجرای سیاست‌های توسعه، همچنان قدرت مطلق در اختیار شاه بود، تفکیک قوا صورت نگرفته بود، مشارکت مردمی بی‌معنا بود و به آزادی سیاسی بها داده

نمی‌شد (سینایی، ۱۳۹۶، ص. ۵۱۴)؛ بنابراین مردم به این تحلیل رسیدند که تنها راه باقی مانده برای برون رفت از وضعیت اسفناک خود، انقلاب است. در نهایت رژیم پهلوی با اتحاد تاریخی شکل گرفته از سوی نیروهای سیاسی و اجتماعی در بهمن سال ۵۷ سرنگون شد. با توجه به مطالب فوق، این پژوهش در صدد ارزیابی حکومت پهلوی دوم بر مبنای کارکرد تبدیل و استحاله است. کارویژه‌های تبدیل و استحاله را می‌توان برای هر نوع نظام سیاسی به کار برد تا میزان توسعه‌یافتگی آن مشخص شود. حتی می‌توان رابطه‌ای میان اعتراضات و ناراضی‌های مردم را در کشورهایی که امروزه درگیر بحران هستند، با تحقق نیافتن کارویژه‌های تبدیل و استحاله پیدا کرد؛ از این رو پژوهش حاضر با استفاده از نظریه کارکردگرایانه آلموند و پاول، میزان تحقق کارکردهای تبدیل و استحاله، شامل بیان منافع، جمعیت منافع، تدوین قوانین، اجرای قوانین توسط قوه مجریه، عملکرد قوه قضائیه و ارتباط سیاسی را در حکومت پهلوی دوم بررسی و تحلیل می‌کند؛ به همین دلیل پژوهش در پی پاسخ به این پرسش است که میان کارویژه تبدیل و استحاله با سقوط نظام پهلوی چه ارتباطی وجود دارد. فرضیه پژوهش نیز این است که چون حکومت پهلوی نتوانست خروجی‌های نظام سیاسی شامل تمهید و اجرای قوانین و عملکرد قضایی نظام را بر اساس ورودی‌های نظام شامل بیان و جمعیت منافع تنظیم کند، به فروپاشی انجامید.

۱. پیشینه پژوهش

در باره سقوط پهلوی آثار متعددی نگاشته شده است که برخی از آنها با موضوع این مقاله مرتبط هستند: موسی فقیه حقانی (۱۴۰۲) در کتابی با عنوان *آخرین شاه، آخرین دربار* به گردآوری خاطرات اسدالله علم پرداخته و به تحت نظارت بودن مطبوعات، رسانه‌ها و ناکارآمدی احزاب در دوران حکومت پهلوی دوم اشاراتی دارد. ناصر قرگزلو (۱۳۸۵) در کتابی با عنوان *از انقلاب سفید تا انقلاب اسلامی زمینه‌ها و ریشه‌یابی عوامل* بیان می‌دارد که نظام سیاسی اقتدارگرای محمدرضا شاه روح قانون اساسی را تضعیف کرده بود؛ از این رو سقوط نظام پهلوی از این امر تأثیر پذیرفت که شاه امکان مشارکت سیاسی برای نیروهای غیر خود را فراهم نکرد و به این دلیل گروه‌های مختلف اسلامی، ملی‌گرا و مارکسیستی در یک تلاقی تاریخی به مخالفان پهلوی تبدیل شدند.

یرواند آبراهامیان (۱۳۸۴) در کتابی با عنوان *ایران بین دو انقلاب* با اشاره به رویکردهای رژیم پهلوی، اشاراتی به وضع مجلس، احزاب و قوه قضائیه دارد که از کارایی اصلی خود وامانده بودند؛ همچنین وی بیان می‌دارد که سقوط نظام پهلوی متأثر از توسعه ناهمگون بوده است؛ یعنی شاه نتوانست همزمان با توسعه اقتصادی به توسعه سیاسی دست بزند و توسعه اقتصادی هم ناموزون بود. افزون بر کتاب‌های پیش گفته، مقالات متعددی نیز در زمینه سقوط پهلوی موجود است که به بخش‌هایی از کارویژه‌های تبدیل و استحاله اشاراتی داشته‌اند؛ برای مثال امید شکرانه ارزنتقی و مسعود اخوان کاظمی (۱۴۰۰) در

مقاله‌ای با عنوان «واکاوی نقش بحران مشارکت در سقوط رژیم پهلوی دوم» به روندی اشاره می‌کنند که باعث عدم تجمع و بیان منافع در دوران پهلوی دوم شده است. در این مقاله نویسندگان بیان می‌دارند که ساختار اقتدارگرایانه قدرت در دوره پهلوی دوم یکی از موانع عمده در سر راه مشارکت بوده است و ساختار حکومت استبدادی، رشد نکردن احزاب و ناکارآمدی احزاب موجود، برگزار نشدن انتخابات آزاد، پاسخ‌گونی نبودن به مطالبات طبقات متوسط جدید عواملی بوده‌اند که به فرهنگ سیاسی غیر مشارکتی منجر شده بودند.

علیرضا علی‌صوفی و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل چالش تفکیک قوا در دوره پهلوی دوم: نمونه پژوهشی تفسیر اصل ۸۲ متمم قانون اساسی»، به عملکرد قضایی و استقلال قوه قضاییه می‌پردازند و بیان می‌کنند که پس از تصویب تفسیر اصل ۸۲ قانون اساسی، قضات به ابزاری برای اهداف دولت بدل شدند. دستگاه قضایی به جایگاهی که در قانون اساسی مشروطه منظور شده بود نرسند؛ همچنین حکومت لازمه قدرت خود را در اعمال محدودیت برای دستگاه قضا می‌دید.

در این میان نوآوری پژوهش حاضر این است که تاکنون پژوهشی که به طور مستقیم و با استفاده از نظریه کارویژه تبدیل و استحاله (بیان منافع، تجمع منافع، تمهید قوانین، اجرای قوانین توسط قوه مجریه، عملکرد قوه قضاییه و ارتباط سیاسی) آلموند و پاول در مورد سقوط پهلوی صورت نگرفته است. پژوهش‌های قبلی بیشتر به بعد ساختار قدرت و توسعه نامتوازن رژیم پهلوی معطوف بوده‌اند و تنها به صورت موردی به پیامدهای این روحیه که باعث می‌شد شاه ورای قانون اساسی قرار بگیرد، اشاره دارند. این پژوهش ضمن معرفی کارویژه‌های تبدیل و استحاله در پی تبیین چرایی موفق نبودن اجرای این کارویژه‌ها در دوران پهلوی دوم است و با ارزیابی روندهای اتخاذ شده حکومت، نقش کارویژه‌های یادشده را در سقوط پهلوی ارزیابی می‌کند؛ رویکردی که تاکنون در تحلیل چرایی سقوط رژیم پهلوی مورد توجه قرار نگرفته است.

۲. چارچوب نظری

از نیمه دهه ۱۹۵۰ تا اواخر دهه ۱۹۶۰ متفکرانی مهم در علوم اجتماعی که همگی وامدار «عقلانیت توسعه‌ای» متفکران قرن نوزدهم به شمار می‌رفتند، مطالعه کشورهای آسیایی و آفریقایی را آغاز کردند که توجهات زیادی را در سیاست جهانی پر التهاب ناشی از جنگ سرد به خود جلب کرده بود. افرادی همچون دیوید آبر، گابریل آلموند، لوسین پای، دانکورت روستو، مایرون واینر، جیمز کولمن، رابرت وارد، بایندر کرفورد یانگ و شماری دیگر از جمله این افرادند. اولاً اقبال به توسعه تک‌خطی در پیوند با ایدئولوژی برنامه اصل چهار ترومن به معنای نگرانی اردوگاه غرب از درغلتیدن این دسته از کشورهای نوپدید به دامن کمونیسم در نتیجه کودتا و انقلاب بود. از سوی دیگر گسترش کمونیسم، تجزیه

امپراتوری‌های استعماری و خود روند استعمارزدایی ایدئولوژی «توسعه‌گرایی» را به یک نظریه مواجهه با دگرگونی‌های انقلابی و راه تثبیت سیاسی و اقتصادی این دسته کشورها تبدیل کرده بود؛ با این همه مراحل توسعه و نوسازی سیاسی از یک نویسنده به دیگری فرق می‌کرد. برت هوزلیتز به دو مرحله سنتی و مدرن اشاره می‌کرد. دانیل لرنر به مرحله انتقالی سوم هم باور داشت؛ در حالی که پارسونز و روستو از پنج مرحله ناگزیر سخن می‌گفتند (عنبری، ۱۳۹۰، ص. ۸۶). در آثار گابریل آلموند که به عنوان پدر توسعه سیاسی غربی شناخته می‌شود، دو تصویر ارائه شده است: جامعه سنتی در مقابل جامعه مدرن. کشورهایی که توسعه یافته تلقی می‌شدند، آنهایی بودند که مجموعه‌ای از فرایندها مثل شهری شدن، صنعتی شدن و ارتباطات را طی می‌کردند. آلموند به طور مشخص توضیح می‌داد که در امر توسعه مرحله تبدیل و استحاله کارکردها و ساختارهای سنتی که جنبه عام داشتند، جای خود را به ساختارهای تخصصی واگذار می‌کنند؛ از این رو نهادها و سازمان‌های جدیدی شکل می‌گیرند. فرایند تبدیل و استحاله در سیستم سیاسی شامل مسیرهایی است که در آن مطالبات و حمایت‌ها به تصمیم‌های مقتدرانه تبدیل می‌شوند و اجرا می‌گردند (Almond & Powell, 1966, p. 29). تبدیل و استحاله شامل چند کارویژه طرح علایق، تجمیع منافع، تمهید قوانین یا قانون‌گذاری، اجرای قوانین توسط قوه مجریه، عملکرد قضایی و ارتباطات سیاسی می‌باشد (شیرزادی، ۱۴۰۱، ص. ۹۹). در ذیل به معرفی هر کدام از این کارویژه‌ها می‌پردازیم.

۱-۲. بیان منافع - طرح علایق

گام نخست در فرایند تبدیل و استحاله، بیان منافع است. فرایندی که به شناسایی و طرح شدن خواسته‌ها و نیازهای مردم از نظام سیاسی می‌پردازد. فرایند بیان منافع می‌تواند شکل‌های مختلفی به خود بگیرد؛ ولی ساده‌ترین صورت بیان منافع می‌تواند در قالب ارائه تقاضانامه یا درخواست شخصی به عضو شورا یا مقام دولتی باشد و یا در یک نظام سنتی‌تر به رئیس قبیله باشد (آلموند و همکاران، ۱۳۹۶، ص. ۱۴۱). بیان علاقه از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است؛ زیرا مرز میان جامعه و نظام سیاسی را آشکار می‌سازد. اگر گروه‌هایی در داخل جامعه، فضای بازی برای بیان علایق و نیازهای خود پیدا نکنند، چه بسا خواسته‌هایشان ارضا نشود و به طور کلی نارضایتی‌های ناشی از آن می‌تواند به صورت خشونت‌آمیزی فوران کند و متقابلاً نیاز به سرکوب آن از سوی نخبگان سیاسی احساس شود؛ از این رو شیوه بیان منافع در جامعه ممکن است به تشدید یا کاهش تعارض‌ها در جامعه منجر شود. نظام‌های سیاسی کارآمد، ساختار مؤثری برای بیان منافع ایجاد می‌کنند تا پیوسته از خواسته‌ها و نیازهای مردم مطلع شوند و پاسخ‌گوی آنها باشند. احزاب، مجالس، دیوان‌سالاری‌ها و دیگر نهادها در جهت بیان منافع نقش دارند. برخی اتحادیه‌ها یا طبقات کارگری نیز می‌توانند مسئولیتی در جهت بیان منافع در جامعه داشته باشند؛ اما در مقوله بیان منافع قاعده کلی این است که منافع از طریق‌هایی بیان شود که در دسترس‌ترین گزینه

باشند و به نظر برسد که احتمال زیادی برای جلب توجه تصمیم‌گیرندگان مربوطه وجود داشته باشد (Almond & Powell, 1966, p. 74-75).

۲-۲. تلفیق منافع

تلفیق منافع به معنای ادغام و یکپارچه کردن منافع و تقاضاهای احزاب سیاسی، گروه‌های ذی‌نفع و دیگر واحدهای سیاسی مختلف است (چیلکوت، ۱۳۷۷، ص. ۲۶۲). تلفیق منافع صورت‌های مختلفی دارد؛ از این‌رو ممکن است گاهی نقش شخصی یک رهبر نظامی در تألیف منافع مؤثر باشد و یا در کشورهای بزرگ برای تجمیع منافع یک سازمان تخصصی ایجاد شود. تلفیق منافع یکی از ویژگی‌های اصلی در فرایند سیاستگذاری است و برای آن می‌توان چند ویژگی ذکر کرد؛ از جمله اینکه تلفیق منافع کمک می‌کند برای چه منافعی گوش شنوایی وجود دارد و چه افرادی در این فرایند شرکت دارند تا به واسطه آن به یک برنامه حکومتی متعادل برسیم؛ همچنین این فرایند با ثبات حکومت‌ها و توانایی نقش‌آفرینی و سازگاری جویی آنها ارتباط دارد (آلموند و همکاران، ۱۳۹۶، ص. ۱۷۷). اگر منافع مختلف به‌درستی تجمیع نشوند و به سیاست‌های عمومی تبدیل نگردند، ممکن است به قطب‌بندی، منازعه و بی‌ثباتی سیاسی منجر شود. در صورتی که نخبگان بخواهند به خواسته‌های جامعه پاسخ بدهند، باید این تقاضاها بدون ابهام مطرح شوند؛ زیرا به میزانی که نوع بیان منافع پنهان‌تر و پراکنده‌تر باشد، تجمیع منافع و تبدیل آنها به یک سیاست عمومی که منابع نارضایتی را کاهش می‌دهد، دشوارتر می‌گردد (Almond & Powell, 1966, p. 89). زمانی که کارویژه تلفیق منافع می‌تواند اثرگذار باشد که یک تمایزی بین ساختار تجمیع منافع با ساختار تصمیم‌گیری مرکزی وجود داشته باشد و قدرت مرکزی صرفاً خواسته‌ها را به نفع خودش تفسیر نکند؛ از این‌رو وجود یک سیستم رقابتی دو حزبی به‌راحتی می‌تواند تمایزی را بین ساختار تجمیع منافع با قدرت مرکزی ایجاد کند. انتخابات رقابتی که به صورت دوره‌ای برگزار می‌شود، هر حزب را وادار می‌کند تا طیف وسیعی از منافع را در صفوف خود جمع سازد و از نزدیک شدن بیش از حد به هر کدام از آنها جلوگیری کند (Almond & Powell, 1966, p. 107). برای تحقق این امر باید احزاب تنها به کارویژه خود پردازند؛ یعنی به تطبیق برنامه‌های انتخاباتی خود با انگیزه‌های محیطی پاسخ دهند (Vazquez, 2014, p. 19) و از سوی دیگر حکومت به تصمیم‌سازی اقدام کند و میان این دو کارویژه تداخلی صورت نگیرد.

۲-۳. تمهید قوانین

تمهید قوانین به معنای فراهم ساختن یا آماده کردن قانون تلقی می‌شود. در نظام‌های سیاسی سنتی قانون‌گذاری یا به تعبیر آلموند و پاول قاعده‌سازی یک فرایند کاریزماتیک یا یک فرایند آهسته و تدریجی از انباشت سنت بود (Almond & Powell, 1966, p. 133). یکی از مهم‌ترین نقاط عطف در توسعه نظام‌های سیاسی، تغییر از محدودیت‌های سنتی به محدودیت‌های قانون اساسی در مورد عمل سیاسی است؛

همچنین قوانین مستلزم آن است که به روش‌های خاصی و توسط نهادهای مشخصی، در چارچوب معینی تدوین شوند. به طور کلی نهادهای قانون‌گذاری نقش مؤثری در پاسخ‌گویی به نیازها و خواسته‌های جامعه ایفا می‌کنند و لازمه توسعه وجود قوانین مؤثر است (Almond & Powell, 1966, p. 136). قوانین و قواعد تصمیم‌گیری بر نحوه فعالیت‌های سیاسی تأثیرگذار هستند؛ بدین جهت این قواعد هستند که مشخص می‌کنند باید پیگیر چه منابع سیاسی بود؛ همچنین چگونه آن را به دست آورد و به کار بست (آلموند و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۲۱۶)؛ از جمله نهادهایی که وظیفه قانون‌گذاری دارد و قوانین را برای اداره جامعه می‌نویسد یا فراهم می‌کند مجلس است و می‌توان آن را ذیل تمهید قوانین قرار داد. میزان اختیارات مجالس با توجه به نوع قوه مجریه ریاستی و پارلمانی متفاوت است. امروزه اهمیت مجالس قانون‌گذاری در این است که نماینده مردم در روند سیاست‌گذاری ملی تلقی می‌شوند (آلموند و همکاران، ۱۳۹۶، ص. ۲۳۸). نمایندگان مجلس باید بدانند که مردم چه نوع نمایندگی را می‌خواهند و متقابلاً مردم باید بدانند که نمایندگان مجلس چه چیزی را می‌توانند ارائه بدهند (Wass & Nemcok, 2020, p. 8). نمایندگان مردم در مجلس باید حداکثر پیوند با منافع مردم را داشته باشند و در راستای خواسته‌های مردم باشند. برای اینکه سیاستمداران به کارگزاران موقتی تبدیل شوند باید با معیارها و اولویت‌های مردمی همراه باشند که وظیفه نمایندگی آنها را برعهده می‌گیرند و همچنین آنها باید مهارت لازم و مناسب برای انجام دادن شغل‌شان را داشته باشند (آلموند و همکاران، ۱۳۹۶، ص. ۲۳۹).

۴-۲. قوه مجریه و اجرای قوانین

اجرای قوانین یکی دیگر از کارکردهای مهم نظام‌های سیاسی است و بیشتر نهادهای اجرایی قوانین و سیاست‌ها را اجرا می‌کنند. در اکثر نظام‌های مدرن بروکراسی‌ها وظیفه اجرای قانون را برعهده دارند؛ از این‌رو بروکراسی‌ها باید توانایی مدیریت و اجرای سیاست‌ها را داشته باشند. معمولاً میزان اجرایی شدن یک سیاست کلی به تفسیرهایی بستگی دارد که بروکرات‌ها از آن دارند؛ همچنین این امر به روحیه و اثربخشی‌ای که در اجرای آن به کار می‌رود بستگی خواهد داشت؛ به همین دلیل است که بخش زیادی از محتوای سیاست به تصمیم‌گیری بروکرات‌ها مربوط می‌شود و تأثیرگذاری بر سیاست در نتیجه میزان روحیه و اراده بروکرات‌هاست (Almond & Powell, 1966, p. 154). بروکراسی‌ها تجسمی از تخصص پایدار در اجرای سیاست‌های عمومی هستند (Timothy & et al., 2021, p. 3). اجرای قوانین برای دستیابی به نظم اجتماعی و تحقق اهداف توسعه امری الزامی است. اکثر قوانین در دنیای امروزی از لحن کلی برخوردارند و تنها هنگامی قابلیت اجرای مؤثر پیدا می‌کنند که مسئولان اداری شیوه اجرای آنها را مشخص سازند. به طور کلی شیوه اجرا و تنفیذ یک سیاست بیشتر به تفسیرهایی که دیوان‌سالاری از آن

عرضه می‌کند و میزان همدلی و دلسوزی آنها در زمان اجرای سیاست وابسته است (آلموند و همکاران، ۱۳۹۶، ص. ۲۵۶).

۵-۲. عملکرد قضایی

عملکرد قضایی باید به گونه‌ای باشد که تحت شعاع دیگر قوا و سازمان‌ها قرار نگیرد. سیستم قضایی باید از حقوق شهروندان محافظت کند و اطمینان حاصل کند که قوانین به درستی اجرا می‌شوند. توسعه قوه قضاییه زمانی صورت می‌پذیرد که برای انجام وظیفه خود مستقل و بی‌طرفانه عمل کند و از نفوذ سیاسی مصون باشد تا از توانایی اجرای عدالت برخوردار گردد. از منظر نظام سیاسی به عنوان یک کل، ساختار قضایی تخصصی، ابزاری برای حل تعارض‌های درون سیستم ایجاد می‌کند. اگر قوه قضاییه در اختیار مهار دیگر سازمان‌ها قرار بگیرد، ماهیت مستقل بودن خود را از دست می‌دهد؛ از این رو وجود یک ساختار قضاوت مستقل و بی‌طرفانه باعث می‌شود اعمال و فعالیت‌هایی در درون خود نظام سیاسی انجام پذیرد؛ اما اگر تصور شود که مسئولان مجری قوانین پیش‌بینی‌ناپذیر یا دارای عملکرد مغرضانه هستند، چه‌بسا خواسته‌های مردم به صورت خشونت‌آمیز و آنومیک بیان شود (Almond & Powell, 1966, pp. 160-161).

۶-۲. ارتباطات سیاسی

ارتباطات سیاسی به فرایندهایی اشاره دارد که از طریق آنها اطلاعات و نظرات بین نهادهای سیاسی و شهروندان منتقل می‌شود. کارویژه ارتباط سیاسی می‌تواند به اجرایی‌شدن همه کارویژه‌های تبدیل و استحاله کمک کند و جامعه‌پذیری سیاسی، استخدام، بیان منافع و تلفیق منافع از طریق ارتباطات انجام می‌شود (چیلکوت، ۱۳۷۷، ص. ۲۶۲). این کارویژه یکی از شیوه‌هایی است که می‌توان از طریق آن نظام‌های سیاسی را بررسی و ارزیابی کرد؛ همچنین ارتباطات مؤثر می‌تواند به تقویت مشارکت عمومی، افزایش آگاهی سیاسی و تسهیل فرایندهای دموکراتیک کمک رساند. تجزیه و تحلیل عملکرد ارتباطی که با توجه به ساختارها و با روش‌های گوناگون انجام می‌دهد می‌تواند مشکلاتی را که یک سیستم در حفظ و نگهداری سطوح عملکردی با آن روبروست نمایان کند؛ بدین سبب تجزیه و تحلیل ارتباطات باعث پیش‌بینی و درک توسعه سیستم و همچنین به اصلاحات بیشتر در تمایز میان سیستم‌های مختلف منجر می‌گردد (Almond & Powell, 1966, p. 166). پدیدارشدن رسانه‌های گروهی در یک جامعه سبب می‌شود نخبگان سیاسی راحت‌تر به افکار و عقاید مردم تأثیر بگذارند و توجه مردم را نسبت به مسائل مختلف جلب کنند. گروه‌های ذی‌نفع، رسانه‌ها و احزاب را می‌توان بخشی از کانال‌های ارتباطی به شمار آورد؛ زیرا آنها اطلاعات مربوط به مطالبات مردمی را به حاکمان منتقل می‌کنند. گردش آزاد اطلاعات به واسطه وجود رسانه‌های جمعی ممکن می‌شود که ظرفیت‌های زیادی برای فعالیت مردم بر اساس معلومات گسترده ایجاد می‌کنند. رسانه‌های جمعی مستقل فرصت‌هایی را برای مردم عادی فراهم می‌کنند

تا نارضایتی‌های خود را ابراز کنند و از رهبران و دیگر هم‌نوعان خود درخواست می‌کنند که در جستجوی تغییرات همواره آنها را همراهی کنند (Almond & Powell, 1966, p. 170). پس از بیان کارویژه‌های تبدیل و استحاله اکنون می‌توان این کارویژه‌ها را با رژیم پهلوی دوم تطبیق داد و نقش احزاب، قوه قضاییه، مجلس، رویه‌های نظام پهلوی در برابر نیازها و خواسته‌های مردم پرداخت و نقش آن را در سقوط پهلوی ارزیابی کرد.

۳. فرایند تبدیل و استحاله رژیم پهلوی

۳-۱. بیان منافع در رژیم پهلوی

مردم در جوامع گوناگون خواسته‌ها و تقاضاهای متنوعی دارند که شیوه انتقال این خواسته‌ها و تقاضاها به نظام سیاسی، نشان نوع رابطه‌ای است که بین دولت و مردم وجود دارد. ساختار قدرت در رژیم پهلوی به گونه‌ای بود که نه تنها اقشار مختلف مردم اعم از کارگران، دانشجویان و روشنفکران از بستر و مجرای برای بیان خواسته‌ها، مطالبات و انتقادات خود محروم بودند، بلکه اهرم سرکوب پاسخگوی خواسته‌های آنها به شمار می‌رفت. رژیم پهلوی در مقابل خواسته‌های مردم رویکرد دوگانه‌ای اعمال می‌کرد و بنا نداشت که خواسته‌های مردم به سطوح بالای حکومت برسد. این رژیم در رویدادهای سال ۵۷ کوشید به برخی از مردم قول انتخابات آزاد، لغو سانسور، لغو شکنجه و افزایش دستمزدها را بدهد؛ ولی از سوی دیگر همزمان به دستور محمدرضا شاه ارتش معترضان را سرکوب و آتش به روی آنها می‌بست (فوران، ۱۳۹۲، ص. ۵۷۷-۵۷۸). مردم عادی و مستضعف، هر روز شاهد ولخرجی نزدیکان شاه و هدر دادن دلارهای نفتی بودند؛ درحالی‌که آنان امکان نداشتند از وضع اسفناک خود شکایتی داشته باشند و آن را به گوش حکومت برسانند؛ بنابراین تهی‌دستان در شهرها فاقد انجمن رسمی و هدفداری بودند که از آن خودشان باشد تا بتوانند به عنوان واسطه‌ای بین خود و نخبگان ملی اقدامی انجام دهند (بیات، ۱۳۹۳، ص. ۸۳). اتحادیه‌های کارگری هم مثل مردم فاقد انجمنی مستقل بودند که منافع آنان را بیان کنند. به اعتقاد هالیدی پذیرش ادعاهای رسمی مبنی بر اینکه اتحادیه‌های کارگری نماینده کارگران هستند، ساده‌لوحانه است (هالیدی، ۱۳۵۸، ص. ۱۹۲). افزون‌بر کارگران، دانشجویان هم که همواره نقش بی‌بدیلی در تحولات هرکشوری دارند، در راستای بیان منافع محروم بودند و تحت نظارت و مهار شدید قرار داشتند. دانشجویان نسبت به برخی از مسائل از جمله فساد، اختناق، تبعیض، فامیل‌بازی در انتصابات ناراضی بودند. اما درنهایت رابطه‌ای که میان دانشجویان و مقامات دولتی برقرار می‌شد، به شکل کتک، باتوم و بگیروبندهای ساواک و پلیس در می‌آمد (پارسونز، ۱۳۶۳، ص. ۳۲)؛ همچنین به دلیل اینکه احزاب نقش تصنعی در رژیم پهلوی داشتند و به طور انکارناپذیری کنترل می‌شدند، از انجام کارویژه‌های خود فاصله گرفته بودند؛ بر این مبنا مردم و دیگر گروه‌های اجتماعی نمی‌توانستند منافع و خواسته‌های

خود را از بستر احزاب بیان کنند و حتی گاهی این احزاب بودند که چونان ابزار دست رژیم پهلوی، مانعی بر سر راه بیان منافع کارگران می‌شدند. رژیم پهلوی به واسطهٔ احزابی که به خودش وابسته بودند و از راه فدارسیون‌ها، اتحادیه‌ها و شورای عالی اصناف که از سوی وزارت خانه‌های کار و کشور اداره می‌گشت، به فعالیت‌های اتحادیه‌های صنفی و کارگری تحت نظارت کامل داشت (گازیوروسکی، ۱۳۷۱، ص. ۲۷۳)؛ از این رو با توجه به این نظارت‌های سنگین و شدید کسی نمی‌توانست از طریق نهادها و ساختارهای رسمی منافع خود را بیان کند؛ بر این اساس مطالبات آحاد مردم به خشمی تبدیل می‌شد که صدای آن در خیابان‌ها و مراکز دینی بازتاب پیدا می‌کرد. با توجه به مذهبی بودن مردم ایران، مراسم‌ها و مکان‌های مذهبی می‌توانست بستر و راه جایگزینی برای احزاب و مطبوعات جهت بیان خواسته‌هایشان باشد؛ برای مثال پس از حادثه ۱۷ شهریور مردم با هدف عزاداری برای قربانیان این حادثه در بهشت زهرا به عزاداری می‌پرداختند که این مراسم‌ها به تظاهرات سیاسی علیه محمدرضا پهلوی تبدیل شده بود. با توجه به اهمیت این مراسم در مذهب تشیع، مأموران دولتی با آن برخورد نمی‌کردند؛ به این دلیل بهشت زهرا به مرکزی جهت تظاهرات سیاسی و سردادن شعار علیه شاه درآمد (هویدا، ۱۳۷۰، ص. ۵۶)؛ بر این مبنا در رژیم پهلوی کارویژهٔ بیان منافع به دلیل مهیانشدن بستری برای بیان خواسته‌ها و مطالبات مردمی مغفول مانده بود.

۳-۲. تجمیع منافع در رژیم پهلوی

گفتیم که در جامعه باید احزاب، انجمن‌ها، اتحادیه‌ها، رسانه‌ها و دیگر گروه‌هایی حضور داشته باشند که خواسته‌های مردم را به صورت یکپارچه به حاکمان منتقل کنند. این در حالی بود که در رژیم پهلوی به دلیل اینکه فعالیت احزاب و اتحادیه‌ها ناممکن بود، توانایی بیان منافع به شکل واقعی آن وجود نداشت و در نتیجه تصمیم‌سازی نیز دچار مشکل می‌شد. چه‌بسا می‌توان مدعی شد نهادهای حکومتی و شخصیت‌های تأثیرگذار در حکمرانی و به طور خاص شخص شاه، با ایجاد نکردن راه‌های واقعی برای بیان منافع در پی آن بودند که به جای تجمیع منافع، رویکرد خاص خود را در طرح‌ریزی و تخصیص منافع دنبال کنند؛ از این رو در دوره پهلوی تصمیم‌سازی‌ها، اقتدارگرایانه و بر پایهٔ منافع فردی، خانوادگی و گروهی هستند. البته مهم‌ترین نهادی که می‌توانست در این دوره نقش تصمیم‌سازی در حوزهٔ تجمیع منافع را بازی کند، سازمان برنامه بود؛ با این حال بارها برنامه‌ریزی‌های مدیران با مداخلات شخص شاه روبرو می‌شد؛ به‌ویژه آنکه شاه سازمان برنامه را که در عمل به مثابهٔ نهادی در راستای تجمیع منافع نهادها و سازمان‌های مختلف بود، محل تجمع عده‌ای کمونیست می‌دانست (مجیدی در: فرمانفرمائیان و همکاران، ۱۳۸۱، ص. ۴۴۲) و از آن دل خوشی نداشت و از این رو تلاش می‌کرد تا برنامه‌های تدوین‌شدهٔ خود را پس از نهایی شدن و آغاز برنامه‌های پنج ساله در همین برنامه‌ها بگنجانند و اجرایی کند. اجرای

برنامه اصلاحات ارضی در زمره همین برنامه‌ها بود (لیلاز، ۱۳۹۲، ص. ۳۳۶)؛ این در حالی بود که سازمان برنامه بارها از منظر کارشناسی با اقدامات غیرکارشناسی مخالف بود؛ همچنین در مقابل رویکردهای کارشناسی برای تجمیع منافع واقع‌گرایانه بخش‌های مختلف در سند برنامه، شاه در برنامه‌های مختلف در خصوص هزینه‌های نیروهای نظامی بدون مشورت این سازمان و کلیت بودجه تصمیم‌گیری می‌کرد؛ یعنی وزارت جنگ، به طور مستقیم بودجه پیشنهادی خود را به شاه می‌داد و شاه نیز آن را جهت درج در مصوبه سند برنامه به سازمان برنامه و بودجه ابلاغ می‌کرد (مجیدی در: فرمانفرمائی‌ان و همکاران، ۱۳۸۱، ص. ۳۹۵)؛ به گونه‌ای که در سال ۱۳۵۲ با تصمیم شخص شاه، هزینه‌های نظامی کشور از هزینه‌های اقتصادی جلو افتاد (لیلاز، ۱۳۹۲، ص. ۳۶۰).

بدین ترتیب با نگاهی به سیر عملکرد سازمان برنامه و مدیران برکنار شده آن به‌خوبی می‌توان چالش‌های این نهاد را در خصوص تجمیع منافع وزارت‌خانه‌های مختلف و دستگاه‌های مرکزی و محلی درک کرد. به غیر از نیروهای نظامی گزارش‌های متعددی از دورزدن این سازمان توسط ذی‌نفوذان و گروه‌های نزدیک به قدرت وجود دارد که در عمل سبب می‌شد سیاستگذاری‌های این سازمان دچار استثنائات زیادی شود و آن‌گونه که باید و شاید قابل تحقق نباشد. تأسیس سیمان آبیک به‌رغم مصوبات موجود در این خصوص نمونه‌ای از نقش‌آفرینی افراد با نفوذ بود (عالیخانی، ۱۳۸۱، ص. ۲۴۸-۲۵۰). جالب آنکه هرچه به سال‌های پایانی حکومت پهلوی نزدیک‌تر می‌شویم، میزان این مداخله‌ها روبه‌فزونی است؛ همچنین در این دوره، به جای سازمان‌های مرتبط، برخی سازمان‌های غیردولتی در تصمیم‌سازی‌های این دوران بسیار نقش‌آفرین بودند؛ برای مثال بنیاد پهلوی با حضور در عرصه عمومی اقتصاد کشور و نفوذ در لایه‌های تصمیم‌گیری و با جذب نیروهای تصمیم‌ساز و سیاستگذار در عمل سبب می‌شد منافع به سوی کانال‌های عمومی جامعه حرکت نکنند. این بنیاد که در ظاهر به نام «خیریه» فعالیت می‌کرد، از سه طریق در حال تأمین منافع خاندان پهلوی و گروه‌های مرتبط با آن بود: «به عنوان کانالی مطمئن و نهادی شده برای مقرری‌ها، به عنوان وسیله اعمال کنترل و نفوذ اقتصادی از طریق سرمایه‌گذاری در بخش‌های خاص اقتصاد و به عنوان منبع مالی برای سرمایه‌گذاری‌های خاندان پهلوی» (کاتوزیان در: شهابی و لینز، ۱۳۸۰، ص. ۴۰۰). در شرایط نبود نهادهای نظارتی مردم‌نهاد و وجود احزاب و مطبوعاتی که در حین بیان منافع به چگونگی تخصیص منابع نیز نظارت کنند، در عمل این شکل تصمیم‌سازی به فساد می‌انجامید. فساد که زیر سایه توزیع رانت نفت خود را پنهان می‌کرد. جورج بی بالدوین، سرپرست گروه اول مشاوران هاروارد که در سال‌های ۱۳۳۸ تا سال ۱۳۴۱ در ایران حضور داشت، در این خصوص به‌صراحت می‌گوید: «اگر درآمدهای نفت نبود، شرایط نامساعد سیاست و نظام مدیریتی در ایران، چشم‌انداز (پیشرفت) اقتصادی محدودی برای این کشور ایجاد می‌کرد» (بالدوین، ۱۳۹۴، ص. ۳۲۱).

۳-۳. تمهید قوانین در رژیم پهلوی

در رژیم پهلوی کارویژه‌های بیان منافع و تجميع منافع به عنوان ورودی نظام‌های سیاسی به گونه مطلوبی انجام نشد. بی‌گمان ضعف در کارویژه‌های ورودی اثرات مخربی بر کارویژه‌های خروجی نظام سیاسی می‌گذارد. رژیم پهلوی، نظام سیاسی بود که قانون اساسی و نهاد قانون‌گذار آن، یعنی مجلس شورای ملی زیر سایه شاه بود. در هر کشوری قانون اساسی نقش مهمی در تمهید قوانین دارد، ولی از آنجاکه قانون اساسی در رژیم پهلوی تحت الشعاع فرمان‌های شاه قرار گرفته بود، کارکرد واقعی خود را از دست داده بود؛ به همین دلیل افرادی که طبق قانون موظف به اجرای قانون اساسی بودند، لزومی نداشت از آن اطلاعی داشته باشند. به‌ظاهر هویدا، به عنوان کسی که سیزده سال نخست وزیر بود، حتی یکبار هم قانون اساسی را نخوانده بود؛ زیرا به آن احتیاجی پیدا نمی‌کرد (مدنی، ۱۳۶۱، ص. ۱۵۱). برگزاری انتخابات مجلس در رژیم پهلوی به طور انکارناپذیری با تقلب و دخالت مؤثر نیروهای امنیتی همراه بود؛ بر این اساس شیوه برگزاری انتخابات نزد عامه مردم فاقد اعتبار تلقی می‌شد و نمایندگان نیز به این نکته آگاه بودند که انتخابشان مشروعیتی ندارد و توسط قدرت حاکم به عنوان نماینده انتخاب شده‌اند. درواقع با بی‌اثر شدن جایگاه نمایندگی و مجلس نزد مردم، این مساجد بودند که کارکردهای سنتی خود را بازیافتند و به محل مخالفت با رژیم پهلوی تبدیل شدند. پس از کودتای ۲۸ مرداد که با انحصار قدرت سیاسی توسط شاه همراه بود، مجلس فقط به عنوان یک سمبل و نشان حکومتی عمل می‌کرد و هیچ‌گونه مخالفت قانونی علیه محمدرضا پهلوی صورت نمی‌داد (عیوضی، ۱۳۸۰، ص. ۲۰۰)؛ بر این اساس مجلس توانایی اجرای تمهید قوانین به نفع مردم را نداشت و مردم این نهاد را فاقد صلاحیت لازم می‌دانستند. ضعف نظام پارلمانی در دوران پهلوی نه تنها به دلیل ضعف در روح و محتوای قانون اساسی بود، بلکه این ضعف بیشتر به دلیل بی‌هویتی و بی‌ارادگی نماینده‌های مجلس بود؛ زیرا به‌جز شمار اندکی، بیشتر نماینده‌ها در این دوره را افرادی مطیع و بی‌اطلاع از مسائل سیاسی تشکیل می‌دادند (ازغندی، ۱۳۸۳، ص. ۲۲۴)؛ همچنین مجلس شورای ملی در رژیم پهلوی به عنوان نهادی که عهده‌دار تمهید قوانین بود، کارکرد اصلی خودش را از دست داده بود. مجلس پس از یک دوره فعالیت که به صورت نیمه مستقل در دهه ۱۳۲۰ و ابتدای ۱۳۳۰ داشت، تا میانه سال ۱۳۵۷ برای رژیم شاه به صورت مهره لاستیکی بدل شده بود (استمپل، ۱۳۷۷، ص. ۴۳). در نتیجه مجلس توانایی اثرگذاری مستقلی را نداشت و نمی‌توانست به عنوان نهاد مستقل قانون‌گذاری کند؛ از این رو کارویژه تمهید قوانین در این رژیم به واسطه کنترل شاه بی‌اثر شده بود و به‌رغم وجود مجلس، شاهد ترویج کارکردهای سنتی در وضع و اجرای قوانین هستیم.

۳-۴. قوه مجریه و اجرای قانون در رژیم پهلوی

با توجه به اینکه در رژیم پهلوی کارویژه تمهید قوانین با ضعف جدی روبرو بود، انتظار اجرای قوانین

توسط بروکراسی انتظار بی‌فایده‌ای بود. محمدرضا شاه علاقه چندانی به واگذاری قدرت به دیگر نهادها نداشت و تصمیم‌های بزرگ و کوچک را شخص شاه اتخاذ می‌کرد، بدون اینکه درخصوص زمینه‌های تصمیم‌گیری اطلاع کافی داشته باشد (فوران، ۱۳۹۲، ص. ۴۶۶). جهت‌گیری شخصی شاه نسبت به تصرف و اجرای قدرت، کارویژه اجرای قانون را تضعیف می‌کرد. در این شرایط که بروکراسی‌ها قدرت و اختیار خاصی در اجرای قواعد ندارد، نمی‌شد انتظار داشت که قوه مجریه در اجرای قانون موفق بوده باشد. به دلیل نقش مسلطی که شاه در فرایندهای تصمیم‌گیری‌ها داشت، نهادهای دولتی از اقتدار کمتری برخوردار بودند یا هیچ اقتداری نداشتند (گازیوروسکی، ۱۳۷۱، ص. ۲۶۹). در حکومت پهلوی، وجود فساد و رشوه‌خواری امری انکارناپذیر بود و مسئولان دولتی نه به‌واسطه شایسته‌سالاری، بلکه به‌واسطه رانت به مناصب دولتی می‌رسیدند. به باور جان فوران در سال‌های ۱۳۵۲ تا ۱۳۵۵، مقامات دولتی یک میلیارد دلار کمیسیون دریافت کردند که این نوع از توزیع مازاد اقتصادی و اختصاص آن به بلندپایگان جامعه ایرانی قسمتی از شالوده مادی قدرت شاه را شکل می‌داد و وفاداری افراد و وابستگان به دولت شخص شاه را تقویت می‌کرد (فوران، ۱۳۹۲، ص. ۴۶۴).

عامل دیگری که کارویژه اجرای قانون را تضعیف می‌کرد، نقش دلارهای نفتی بود که پیامدهای منفی بر بروکرات‌ها گذاشته بود. سرریز شدن دلارهای نفتی و سبک زندگی شاه بر بروکرات‌ها و مسئولان دولتی اثر گذاشته بود و آنها نیز از شاه تقلید می‌کردند. در نتیجه این نوع سبک زندگی، هریک از صاحب‌منصبان در حوزه بروکراتیک خود تقاضامند حقوق و مزایایی بودند که محمدرضا شاه از آن مزایا در کل نظام برخوردار بود (زونیس، ۱۳۷۷، ص. ۱۱۵). در شرایطی که بروکرات‌ها باید تفسیر خود را در اجرای قانون داشته باشند و قانون را اجرا کنند، اولاً قدرت و اختیاری نداشتند؛ ثانیاً رویکردی تقلیدی از رفتار شاه داشتند؛ پس این جریان نمی‌توانست کارکردی در اجرای قانون داشته باشد. همچنین نقش دیگر نفت در کاهش اثرگذاری بروکراسی‌ها این بود که با توجه به درآمدهای بالای نفت، دستگاه بروکراسی گسترش یافت و از این جهت بروکراسی یک ابزار مهم در جهت قدرت مطلقه‌ای حکومت پهلوی به شمار می‌رفت که نقش بسزایی در زمینه اصلاحات داشت (بشیریه، ۱۳۸۷، ص. ۹۲)؛ بدین ترتیب در شرایطی که تشکیلات اداری به‌سبب بزرگی بیش از حد و نداشتن شایستگی ناکارآمد بودند، مورد انتقاد مردم نیز بودند (دانشگاه کمبریج، ۱۳۷۱، ص. ۱۱۶)؛ بر این اساس نهاد اجرایی و بروکراسی در رژیم پهلوی جزو پایه‌های اصلی اعمال قدرت شاه بودند و کنترل شاه بر این نهادها، مانع از تحقق کارویژه آنها می‌شد.

۳-۵. عملکرد دستگاه قضا در رژیم پهلوی

روحیه اقتدارگرایی و جاه‌طلبی‌های محمدرضا پهلوی بر تمامی نهادها و دستگاه‌های حکومتی سایه

افکنده بود. قوه قضاییه نیز از این قاعده مستثنا نبود و اوامر ملوکانه شاه بر آن کنترل تمام داشت و از این رو کارایی خود را از دست داده بود. شاه از هیچ تلاشی برای تسلط بر قوه قضاییه فروگذاری نمی کرد. او آموخته بود که قضات نباید برای او مشکلاتی ایجاد کنند؛ از این رو دستگاه های قضایی وسیع ارتش را ایجاد کرد تا پیرو سلسله مراتب باشند، نه اینکه مستقل باشند (مدنی، ۱۳۶۱: ص. ۱۵۹). اختیاراتی که شاه به دستگاه نظامی محول کرده بود تا به جای دستگاه قضا به امور پردازند، باعث خودسری نیروهای نظامی شده بود. دولت از مرداد سال ۱۳۵۷ شرایط فوق العاده در تهران و دیگر استان ها اعلام کرد و نظامیان تصور کردند هر که را بخواهند می توانند دستگیر کنند (نراقی، ۱۳۸۱: ص. ۱۱۸). دخالت ها در امور قضایی به گونه ای بود که احسان نراقی خطاب به شاه می گوید: «قضات به این دلیل که رژیم در مسائل مربوط به آنها دخالت می کند، رضایت خاطر ندارند؛ مثلاً تأسیس بازرسی شاهنشاهی طبق نظر قضات نقض آشکار قوانین مربوط به بازپرسی و دادرسی شناخته می شود و مورد قبولشان نیست» (نراقی، ۱۳۸۱: ص. ۱۲۲). قوه قضاییه به سبب دخالت های شاه از کارویژه های اصلی خود همچون اجرای عدالت بازمانده بود و عدم استقلال دستگاه قضایی و قضات امری آشکار بود که می توان به نمونه هایی از آن اشاره کرد. پس از اینکه افرادی همچون بازرگان، طالقانی، سحابی و دیگر اعضای نهضت آزادی در دادگاه های نظامی محاکمه شدند، تعدادی از وکلای نظامی هم که از جانب دادگاه انتخاب شده بودند، به دلیل دفاع صادقانه ای که از این افراد انجام داده بودند، مجازات شدند (کاتوزیان، ۱۳۷۴: ص. ۲۸۳). به یقین اعمال نظرها و دخالت هایی که رژیم پهلوی در امور قضایی داشت، با ماهیت قوه قضاییه در نظام های سیاسی مدرن و کارآمد همخوانی نداشت؛ بنابراین تعدادی از قضات و وکلا که تحمل این وضعیت را نداشتند، به سلسله اعتراضاتی در جهت مخالفت با رویه های موجود دست زدند. در اردیبهشت سال ۱۳۵۶ تعدادی از وکلای دادگستری علیه برخی رویه های قضایی سلسله اعتراض هایی برگزار کردند و در تیرماه همان سال، ۶۴ نفر از وکلا خواهان پایان یافتن دادگاه های مخصوص و اجرای دقیق قانون بدون دخالت و تعدی مقامات اجرایی کشور به فضا و حریم قوه قضائیه شدند (کدی، ۱۳۶۹: ص. ۳۴۵).

چند ماه بعد، یعنی در ۱۵ مهر ۱۳۵۶ مقاله ای در روزنامه گاردین به چاپ رسید که خبر می داد: تعدادی از قضات بیان داشته اند که دولت بر خلاف اصول قانون اساسی در کار قوه قضائیه دخالت می کند و از قضات به عنوان ابزاری برای اجرای خواسته های خود استفاده می کند (راجی، ۱۳۶۴: ص. ۱۰۸). همچنین در پاییز سال ۱۳۵۶ تعداد ۵۴ قاضی با ارسال نامه ای به دیوان عالی کشور از دولت به دلیل نقض آشکار قانون اساسی و استقلال قوه قضائیه شکایت کردند (آبراهامیان، ۱۳۸۴: ص. ۶۲۱). بر این اساس قوه قضائیه پهلوی دوم متأثر از دخالت های گاه و بیگاه شاه و نهاد موازی آن، یعنی دادگاه نظامی قرار داشت و با قوه قضائیه مستقلی که مجری عدالت باشد، فاصله داشت.

۶-۳. ارتباط سیاسی در رژیم پهلوی

ارتباطات سیاسی می‌تواند بیانگر ماهیت نظام سیاسی باشد. رژیم پهلوی در حوزه ارتباط سیاسی عملکرد ضعیفی از خود نشان داد؛ زیرا به واسطه کنترل زیادی که بر رسانه‌ها، مطبوعات، احزاب و اتحادیه‌های کارگری داشت، ارتباط مؤثری میان حاکمان و مردم و به عکس شکل نگرفت؛ از این رو شاهد بسته شدن و عدم انتقال جریان خواسته‌ها، نیازها و اطلاعات هستیم. سیاست‌های نوسازی پهلوی معطوف به توسعه سیاسی نمی‌شد؛ بدین سبب در دوران رژیم پهلوی حلقه اتصال بین مردم و حکومت کهنه شده بود؛ مسیرهای ارتباطی بین مردم مسدود و فاصله میان نیروهای حاکم و گروه‌های اجتماعی مدرن زیادتر شد؛ همچنین در این دوره شاهد از میان رفتن پل‌های ارتباطی میان نهادهای سیاسی و نیروهای اجتماعی سنتی به ویژه مراجع و بازاریان هستیم (آبراهامیان، ۱۳۸۴، ص. ۵۲۴). باتوجه به این فضا گروه‌های مدرن شهری و طبقه متوسط که حاصل نوسازی‌های انجام یافته در رژیم پهلوی بودند، حق فعالیت و مشارکت در امور سیاسی را نداشتند. درواقع همه طرق‌های نهادی برای بیان نارضایتی‌های مردم به خاطر سرکوب مسدود بودند؛ به همین دلیل مردم بیشتر از قبل با دولت بیگانه شدند (بیات، ۱۳۹۳، ص. ۷۳). در راستای کنترل و انحصار گسترده شاه بر تمام ساختارها و نهادهای اجتماعی، مطبوعات نیز از دخالت شاه بی‌نصیب نبودند. روحیه جاه‌طلبی شاه سبب شده بود که این رژیم برای ارتباطات سیاسی نقش واقعی قایل نباشد و در رسانه‌ها آنچه ضریب می‌یافت، بیشتر نمایش قدرت شاه بود تا جریان مستمر خواسته‌ها و مطالبات مردمی و درحقیقت اخبار درست همیشه پنهان می‌ماند. فضای روزنامه‌ها با مراقبت و نظارت نهادهای امنیتی به گونه‌ای بود که می‌بایست فضایی از تعریف و تمجید شاه و فرح را در بر بگیرد. در طی سال‌های ظهور عظمت‌طلبی محمدرضا، مطبوعات به بازتاب نمودن شخصیت او و بازتاب سپاسگزاری شهروندان، آن‌گونه که شاه می‌پسندید اختصاص داشت (زونیس، ۱۳۷۷، صص. ۱۱۶-۱۱۷). روزنامه‌ها به جای اینکه بازتاب مستقل منافع و خواسته‌های مردم باشند، بیشتر به بلندگوی شاه و دربار تبدیل شده بودند؛ درحالی‌که مالکیت دو روزنامه بزرگ کیهان و اطلاعات در دست بخش خصوصی قرار داشت؛ اما براینکه آنها سرانجام سرشار از تملق بود. این روزنامه‌ها به طور کسل‌کننده‌ای بیانیه‌های دولت را بیش از حد بزرگ جلوه می‌دادند و منتشر می‌کردند و دستورهای سانسور ساواک را رعایت می‌کردند (هالیدی، ۱۳۵۸، ص. ۴۷). به طور کلی دولت بر وسایل ارتباط جمعی کنترل داشت؛ بدین جهت صدای مردم نه بازنشر داده می‌شد و نه روزنامه‌ها بستری برای بیان مطالب بودند. فضای روزنامه‌های داخلی این گونه بود که باید خبرها چنان کار می‌شدند که مورد پسند شاه واقع شود. پیش‌فرض آنها نیز این بود که خود روزنامه‌ها باید مطلع باشند که شاه از چه رخدادهایی خوشش می‌آید و باید همان خبر را کار کنند و از چه خبر یا فردی بدش می‌آید و نباید آن را منتشر کنند و اگر هم درباره افرادی می‌نویسند، نباید ستایش آنها باشد. بدین خاطر به‌رغم هزینه‌های گزاف برای تبلیغات، مردم نسبت به آن بی‌توجه بودند

(عالیخانی، ۱۳۹۰، ص. ۱۱۴). با توجه به شرایط یادشده، وقتی راه‌های ارتباطی بسته می‌شوند، ناآرامی‌ها خودش را در جامعه نشان می‌دهند؛ از این رو در جریان ناآرامی‌ها و اعتراضات مذهبی بود که مردم با جمع شدن زیر پرچم مذهب تشیع توانستند به قدرت و اتحاد مورد نیاز جهت براندازی یکی از قوی‌ترین حکومت‌های دیکتاتوری تاریخ موفق عمل کنند (هویدا، ۱۳۷۰، ص. ۱۰۹). به طور کلی در حکومت پهلوی رسانه‌ها بستری برای بیان منافع و تجمیع منافع نبودند و انحصار جریان اخبار و رویدادها به دیده‌نشده‌ها واقعیت‌ها منجر شده بود و این امر دوری مردم از رژیم را در پی داشت.

۴. نتیجه‌گیری

چارچوب نظری تبدیل و استحاله را می‌توان به عنوان یک معیار و شاخص برای تمامی نظام‌های سیاسی امروزی در نظر گرفت. نظام‌های سیاسی توسعه‌یافته و توسعه‌نیافته را می‌توان بر اساس میزان استقلال قوه قضاییه، قانون‌گذاری و اجرای صحیح قانون، پیوند با مردم و توجه به خواسته‌ها و نیازهای آنان ارزیابی کرد. بدیهی است به میزانی که نظام‌های سیاسی به شاخص‌های تبدیل و استحاله نزدیک‌تر باشند، توسعه‌یافته‌تر تلقی خواهند شد؛ از این رو به کارآمدی و ثبات حکومت خود کمک خواهند کرد. ارزیابی این پژوهش از رژیم پهلوی دوم، بر اساس کارویژه تحول و استحاله، نشان داد که این رژیم از جمله حکومت‌هایی بود که اگرچه اقداماتی در زمینه توسعه اقتصادی انجام داد، با این حال اقداماتش نامتوازن بود؛ زیرا بدون در نظر گرفتن زمینه‌های سیاسی و پیوند آن با بسترهای اقتصادی، تنها به اقتصاد و توسعه اقتصادی توجه می‌شد؛ بنابراین توسعه‌ای که در دوران پهلوی رخ داد، تک‌بعدی بود و ساختارها، نهادها و رویه‌های سیاسی سنتی را که نیازمند اصلاحات و تغییر بودند، در بر نمی‌گرفت؛ از این رو در دوران حکومت پهلوی دوم، در عمل هیچ‌گونه توجهی به تفکیک قوا که امری مدرن بود صورت نگرفت؛ احزاب و رسانه‌ها مستقل نبودند و مشارکت مردمی به واسطه کنترل و نظارت شدید دستگاه‌های اطلاعاتی و امنیتی محدود شده بود. در واقع نوسازی سیاسی رخ نداده بود و نظام سنتی بدون توجه به این بسترهای نهادی، از توسعه دم می‌زد. در واقع آنچه که به جای نهادهای مستقل و مشارکت مردمی، حوزه بیان و تجمیع منافع را در بر می‌گرفت، اقتدارگرایی شاه و فرمان شخصی وی بود که جریان ورودی‌ها و خروجی‌های نظام سیاسی را متأثر از خود می‌ساخت؛ به همین دلیل حکومت پهلوی دوم به رغم انحصار در تبلیغات و نمایش قدرت، هرگز نتوانست وجهه مثبتی از خود در میان مردم جامعه ایجاد کند. در نتیجه با توجه به اینکه مسیرهای بیان منافع و تجمیع منافع بسته بود و عملکرد نهادهای قانونی همچون مجلس و قوه قضاییه بر خلاف انتظارات مردم بود، ارتباط سیاسی بین جامعه و رژیم پهلوی صورت نمی‌گرفت؛ از این رو سقوط پهلوی امری اجتناب‌ناپذیر شده بود.

منابع

- آبراهامیان، ی. (۱۳۸۴). *ایران بین دو انقلاب*. ا. گل محمدی و ا. فتاحی (مترجم). تهران: نشر نی.
- آلموند، گ. و همکاران (۱۳۹۶). *چارچوبی برای بررسی سیاست تطبیقی*. ع. طیب و وو بزرگی (مترجمان). تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر.
- ازغندی، ع. ر. (۱۳۸۳). *تاریخ تحولات سیاسی و اجتماعی ایران ۱۳۲۰-۱۳۵۷*. تهران: سازمان سمت.
- استمیل، ج. د. (۱۳۷۷). *درون انقلاب ایران*. م. شجاعی (مترجم). تهران: رسا.
- بالدوین، ج. ب. (۱۳۹۴). *برنامه‌ریزی و توسعه در ایران*. م. عظیمی (مترجم). تهران: نشر علم.
- بشیری، ح. (۱۳۸۷). *موانع توسعه سیاسی در ایران*. تهران: گام نو.
- بیات، آ. (۱۳۹۳). *سیاست‌های خیابانی جنبش تهیدستان در ایران*. س. ا. نبوی چاشمی (مترجم). تهران: شیرازه.
- پارسونز، س. آ. (۱۳۶۳). *غور و سقوط*. م. راستین (مترجم). تهران: انتشارات هفته.
- چیلکوت، ر. (۱۳۷۷). *نظریه‌های سیاست مقایسه‌ای*. و. بزرگی و ع. ر. طیب (مترجم). تهران: خدمات فرهنگی رسا.
- دانشگاه کمبریج (۱۳۷۱). *سلسله پهلوی و نیروهای مذهبی به روایت تاریخ کمبریج*. ع. مخبر (مترجم). تهران: صهبا.
- راجی، پ. (۱۳۶۴). *خدمتگزار تخت طاوس*. ح. ا. مهران (مترجم). تهران: اطلاعات.
- زونیس، م. (۱۳۷۷). *شکست شاهانه؛ روانشناسی شخصیت شاه*. ع. مخبر (مترجم). تهران: طرح نو.
- سینایی، و. (۱۳۹۶). *دولت مطلقه، نظامیان و سیاست در ایران*. مشهد: دانشگاه فردوسی.
- شکرانه ارزنتی، ا؛ اخوان کاظمی، م. (۱۴۰۰). *واکاوی نقش بحران مشارکت در سقوط رژیم پهلوی دوم*. فصلنامه دولت پژوهش، ۷ (۲۸)، صص. ۲۱۸-۱۹۱.
- شهابی، ه؛ لینز، خ. (۱۳۸۰). *نظام‌های سلطانی*. م. صبور (مترجم). تهران: انتشارات شیرازه.
- شیرزادی، ر. (۱۴۰۱). *نوسازی، توسعه، جهانی‌شدن (مفاهیم و مکاتب)*. تهران: نشر آگه.
- عالیخانی، ع. ن. (۱۳۸۱). *خاطرات دکتر علینقی عالیخانی*. تهران: نشر آبی.
- عالیخانی، ع. ن. (۱۳۹۰). *یادداشت‌های علم ۱۳۴۷-۱۳۴۸*. (ج ۱). تهران: کتاب سرا.
- علی صوفی، ع. و همکاران (۱۳۹۸). *تحلیل چالش تفکیک قوا در دوره پهلوی دوم نمونه پژوهشی تفسیر اصل ۸۲ متمم قانون اساسی*. پژوهش‌های تاریخی، ۲ (۵۷)، صص. ۳۲-۱۵.
- عنبری، م. (۱۳۹۰). *اندیشه پساتوسعه‌گرایی*. تهران: نشر سمت.
- عیوضی، م. ر. (۱۳۸۰). *طبقات اجتماعی و رژیم شاه*. تهران: انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- فرمانفرماتیان، خ. و همکاران (۱۳۸۱). *توسعه در ایران ۱۳۲۰-۱۳۵۷*. تهران: گام نو.
- فقیه حقانی، م. (۱۴۰۱). *آخرین شاه آخرین دربار: ده سال پایانی رژیم پهلوی به روایت اسدالله خان علم*. تهران: مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران.
- فوران، ج. (۱۳۹۲). *مقاومت شکننده تاریخ تحولات اجتماعی ایران*. ا. تدین (مترجم). تهران: خدمات فرهنگی رسا.
- فرگزلو، ن. (۱۳۸۵). *از انقلاب سفید تا انقلاب اسلامی زمینه‌ها و ریشه‌یابی عوامل*. پاریس. بی‌نا.
- قزلسفلی، م. ت. (۱۳۹۴). *امپریالیسم چیست؟ از استعمار تا پسااستعمارگرایی*. مازندران: دانشگاه مازندران.
- کاتوزیان، م. ع. (۱۳۷۴). *اقتصاد سیاسی ایران از مشروطیت تا پایان سلسله پهلوی*. م. ر. نفیسی و ک. عزیزی

(مترجمان). تهران: نشر مرکز.

کدی، ن. آر. (۱۳۶۹). *ریشه‌های انقلاب ایران*. ع. گواهی (مترجم). تهران: انتشارات قلم.
گازیروسکی، م. ج. (۱۳۷۱). *سیاست خارجی آمریکا و شاه بنای دولت دست‌نشانده در ایران*. ف. فاطمی (مترجم). تهران: نشر مرکز.

لیلاز، س. (۱۳۹۲). *موج دوم تجدد آمرانه در ایران*. تهران: انتشارات نیلوفر.
مدنی، س. ج. (۱۳۶۱). *تاریخ سیاسی معاصر ایران*. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
نراقی، ا. (۱۳۸۱). *از کاخ شاه تا زندان اوین*. س. آذری (مترجم). تهران: رسا.
هالیدی، ف. (۱۳۵۸). *ایران دیکتاتوری و توسعه*. ع. طلوع و محسن یلفانی (مترجمان). تهران: انتشارات علم.
هویدا، ف. (۱۳۷۰). *سقوط شاه*. ح. ا. مهران (مترجم). تهران: مؤسسه اطلاعات.

References

- Abrahamian, E. (2005). *Iran between two revolutions* (A. Golmohammadi & A. Fattahi, Trans.). Tehran: Nashr-e Ney. [In Persian]
- Ali Soofi, A. & et al. (2019). An analysis of the challenge of separation of powers during the Second Pahlavi period: A case study of the interpretation of Article 82 of the Supplement to the Constitution. *Historical Studies*, 2(57), p. 15–32. [In Persian]
- Alikhani, A. N. (2002). *The memoirs of Dr. Alinaghi Alikhani*. Tehran: Nashr-e Ābī. [In Persian]
- Alikhani, A. N. (2011). *Asad's memoirs, 1347–1348* (Vol. 1). Tehran: Ketāb Sarā. [In Persian]
- Almond, G. & Powell B. (1966). *Comparative politics a developmental approach*. Boston: Little, Brown.
- Almond, G. A., et al. (2017). *A framework for analyzing comparative politics*. (A. Tayyeb & V. Bozorgi, Trans.). Tehran: Amir Kabir Publishing Institute. [In Persian]
- Almond, G. and Powell B. (1966). *Comparative politics a developmental approach*. Boston: Little, Brown.
- Anbari, M. (2011). *Post-development thought*. Tehran: SAMT. [In Persian]
- Azghandi, A. R. (2004). *A history of Iran's political and social transformations, 1320–1357*. Tehran: SAMT. [In Persian]
- Baldwin, J. B. (2015). *Planning and development in Iran*. (M. Azimi, Trans.). Tehran: 'Elm Publishing. [In Persian]
- Bashiriye, H. (2008). *Obstacles to political development in Iran*. Tehran: Gam-e Now. [In Persian]
- Bayat, A. (2014). *Street politics: The poor people's movements in Iran* (S. A. Nabavi Chāshmi, Trans.). Tehran: Shirazeh. [In Persian]
- Chilcote, R. H. (1998). *Theories of comparative politics* (V. Bozorgi & A. R. Tayyib, Trans.). Tehran: Rasa Cultural Services. [In Persian]
- Eyvazi, M. R. (2001). *Social classes and the Shah's regime*. Tehran: Center for the Documents of the Islamic Revolution. [In Persian]
- Faghih Haghani, M. (2022). *The last shah, the last court: The final ten years of the Pahlavi regime as narrated by Asadollah Alam*. Tehran: Institute for Contemporary Iranian

- Historical Studies. [In Persian]
- Farmanfarmaian, K. & et al. (2002). *Development in Iran, 1320–1357*. Tehran: Gam-e Now. [In Persian]
- Foran, J. (2013). *Fragile resistance: A history of Iran's social transformations* (A. Tadayyon, Trans.). Tehran: Rasa Cultural Services. [In Persian]
- Gasiorowski, M. J. (1992). *U.S. foreign policy and the Shah: Building a client state in Iran* (F. Fatemi, Trans.). Tehran: Nashr-e Markaz. [In Persian]
- Gharagozloo, N. (2006). *From the White Revolution to the Islamic Revolution: Background and analysis of the contributing factors*. Paris: [Publisher unknown]. [In Persian]
- Ghezelsofla, M. T. (2015). *What is imperialism? From colonialism to postcolonialism*. Mazandaran: University of Mazandaran. [In Persian]
- Halliday, F. (1979). *Iran: Dictatorship and development* (A. Tolou & Mohsen Yalfani, Trans.). Tehran: Elm Publications. [In Persian]
- Hoveyda, F. (1991). *The fall of the Shah* (H. A. Mehran, Trans.). Tehran: Ettelā'āt Institute. [In Persian]
- Katouzian, M. A. (1995). *The political economy of Iran: From the Constitutional Revolution to the end of the Pahlavi dynasty* (M. R. Nafisi & K. Azizi, Trans.). Tehran: Nashr-e Markaz. [In Persian]
- Keddie, N. R. (1990). *Roots of the Iranian Revolution* (A. Govahi, Trans.). Tehran: Qalam Publications. [In Persian]
- Leylaz, S. (2013). *The second wave of authoritarian modernization in Iran*. Tehran: Niloufar Publications. [In Persian]
- Madani, S. J. (1982). *Contemporary political history of Iran*. Qom: Islamic Publishing Office. [In Persian]
- Naraghi, E. (2002). *From the Shah's palace to Evin Prison* (S. Azari, Trans.). Tehran: Rasa. [In Persian]
- Parsons, S. A. (1984). *Pride and fall* (M. Rastin, Trans.). Tehran: Hafteh Publications. [In Persian]
- Radij, P. (1985). *In the Service of the Peacock Throne* (H. A. Mehran, Trans.). Tehran: Ettelā'āt. [In Persian]
- Shahabi, H., & Linz, J. (2001). *Sultanistic regimes* (M. Saboori, Trans.). Tehran: Shirazeh Publications. [In Persian]
- Shirzadi, R. (2022). *Modernization, development, and globalization: Concepts and schools*. Tehran: Agah. [In Persian]
- Shokraneh Arzanghi, A., & Akhavan Kazemi, M. (2021). Analyzing the role of the participation crisis in the fall of the Second Pahlavi regime. *Dawlatpazhūhī Quarterly*, 7(28), p. 191–218. [In Persian]
- Sinaei, V. (2017). *Absolute state, the military, and politics in Iran*. Mashhad: Ferdowsi University. [In Persian]

- Stempel, J. D. (1998). *Inside the Iranian Revolution* (M. Shojaei, Trans.). Tehran: Rasā. [In Persian]
- Timothy, B., Burgess, R., Khan, Kh. & Xu, G. (2021). *Bureaucracy and development*. National bureau of economic research Cambridge, pp. 1-44.
- University of Cambridge. (1992). *The Pahlavi dynasty and the religious forces: According to the Cambridge history* (A. Mokhber, Trans.). Tehran: Sahba. [In Persian]
- Vazquez, F. P. (2014). And yet it moves: the effect of election platforms on party policy images. *Comparative Political Studies*, pp. 1-26.
- Wass, H. & Nemcok, M. (2020). Preferences for representation among Voters and Political Elites. *University of Helsinki*, pp. 1-13.
- Zonis, M. (1998). *Majestic failure: The fall of the Shah* (A. Mokhber, Trans.). Tehran: Tarḥ-e Now. [In Persian]